

KOOPERATIONEN I BOXHOLM

Minnesskrift 1895—1945

Av AXEL PAHLMAN och WALTER SJÖLIN

Tryckt i Motala 1946 hos Bröderna Borgströms AB

Boxholms bruk år 1783. Efter samtida teckning

Boxholms bruk ligger i Ekeby socken i Östergötland. Socknen nämnes redan 1223 under namnet Ekby, Holavid, samt vidare åren 1341, 1378 och 1385. Före 1700-talets mitt var socknen ett typiskt skogsområde med odlade marker längs Svartåns dalgång, men i slutet av 1720-talet riktades uppmärksamheten på den vattenkraft, som fanns i åns forsar och fall. År 1727 fick översten och riksrådet Fredrik von Rosen privilegium på anläggandet av en kniphammare inom Åsbo socken, tydligen vid gränsen till Ekeby. Han använde sig emellertid inte av detta privilegium i annan mån än genom en överlåtelse till friherre G. A. Ribbing på Strålsnäs, vilket skedde i juli 1753. Denne var mera intresserad av saken än von Rosen och beslutade att söka utvidgade privilegier för anläggandet av ett bruk. I slutet av maj 1754 fick han

tillstånd att utom hammaren anlägga klipp- och skärverk, och redan samma år uppfördes vid torpet Gropen två hammarsmedjor, som fick namnet »Gabriels och Beate hammare» efter hans och hans makas dopnamn. Därmed var grunden lagd för Boxholms industrisamhälle.

År 1782 beskrives bruket på följande sätt i en tidning:

»Boxholms bruk ligger i Göstrings härad och Ekeby socken, emellan Dala och Hesters gästgivaregårdar, bredvid landsvägen som från Linköping löper till Jönköping och Eksjö. Det består av två stångjärnshammare och en ämneshammare samt en råstålshammare, ett vals- och skärverk för band och tenar m. m., tio spik-, knip-, sänk- och djuphammare, två plåt- och bleckhammare samt en garvstålshammare, en såg och en mjölkvarn med sex par stenar; och det är till sina verkstäder, dammar och övriga tillbehör merändels av sten, av vilka de flesta är nybyggda under de senaste tre åren, med ypperliga inrättningar, allt utom ett valsverk för plåtar, som ännu ej blivit uppsatt.

Strömmen, benämnd Svartån, leder ifrån den en halv mil ovan belägna sjön Sommen uti ett sluttande läge sitt vatten till Bruket, där många — och flera av dem ännu ointagna — fall med tillsammans en höjd av $46\frac{1}{2}$ aln och flera hundra famnars längd, tillbjuda fin lägenhet för många andra vattenverksanstalter. Här finnes bruksrörelsen väl parad med sin oskiljaktiga och i trenne socknar kringliggande stora säteri- och frälselantegendom, som med sina ymniga skogar och seminanter¹ meddela ett behörigt understöd.

Brukets läge vid gränsen av Östergötlands jordbruksbygd och Smålands skogsbygd, det sällsynta tillfället att, efter föregången strömmrensning, från Sommen kunna nedflotta allehanda trävirke intill själva bruket, god tillgång till spannmål, viktualier, dagsverken m. m. till lindrigt pris, avsättning för järntillverkningen

¹ odlade områden.

på Stockholm, Göteborg och Norrköping m. m. är allt fördelar, som ej mindre härstädes än uti Eskilstuna giva förträfflig anledning till vidsträckta inrättningar även för fina järnmanufakturer.»

Bruket ägdes vid denna tid av hovmarskalken A. Rudbeck, som också tagit initiativet till utvidgningarna och moderniseringen av rörelsen. Den följande ägaren, K. D. Burén, utvecklade rörelsen ytterligare, men fick sedan kämpa mot lågkonjunkturer. År 1790 var bruket emellertid i full gång och blev då föremål för en skildring på vers av med. dr. E. O. Rydbeck. Av denna skildring framgår det, att bruket bestod av två delar, eller norra och södra bruket. Grovsmidet och delvis också spiksmidet synes ha varit förlagt till brukets norra del, medan en del räckhamrar, tråddrageriet och valsverket var förlagda till södra delen. Det förefaller som om verkstäderna för finare manufakturarbeten var fördelade med hänsyn till tillverkningen av råämnen och halvfabrikat. Bruket stannade sedan länge inom den burénska släkten.

År 1810 hade bruket fått ett par stålugnar samt verkstad för tillverkning av såväl sågblad som polerade manufakturvaror, och ett tiotal år senare anges, att antalet arbetare varierade mellan 50 och 60. Under 1800-talet utvidgades bruket betydligt, och mot slutet av 1870-talet sysselsattes närmare 500 personer. År 1872 förvandlades familjeföretaget till aktiebolag, sannolikt med hänsyn till att man ville stå rustad att möta den utveckling, som kunde beräknas komma, då stambanan blev färdig, vilket inträffade 1874.

Med banan kom också den nya tiden. Bruksbyn växte ut till ett municipalsamhälle. Poststation inrättades redan 1787, apotek kom ett par årtionden senare och med järnvägen kom station, gästgivaregård, telegrafstation, bank, läkaremottagning och liknande inrättningar samt slutligen handlare och hantverkare.

Några uppgifter om handeln vid Boxholm under äldre tid finnes inte tillgängliga, men det sannolika är, att bruket på sed-

vanligt sätt drev privilegierad handel från magasin, där de anställda mot avräkning fick hämta vissa varor. Detta synes dock inte ha uteslutit närvaron av privata handlare, ty mot slutet av 1860-talet nämnes handlanden E. B. Swanström, men omfattningen av hans rörelse är inte känd.

Boxholms Handelsförenings Aktiebolag

Då den nya tiden kom till Boxholm i mitten av 1870-talet med nya arbetsmetoder, delvis nytt avlöningssystem och sist men inte minst bättre förbindelser med landet i övrigt, riktades uppmärksamheten också på varuförmedlingen. De gamla upplösta formerna måste ersättas med något annat, och bruksledningen hade därvid i huvudsak tre vägar att välja: ren brukshandel, en mellanform med kooperativa drag eller ren privathandel, som i så fall skulle få sköta sig själv. Det sista alternativet tilltalade sannolikt inte disponent Wettergren, som var mycket patriarkaliskt sinnad, ty det skulle faktiskt innebära att man på brukets område släppte in en företeelse, som man endast till en viss grad kunde kontrollera. Det första alternativet, alltså ren brukshandel, som helt drevs och kontrollerades av bruket, var tydligen heller inte eftersträfvansvärt, därför att det redan vid denna tid visat sig att sådana företag inte alltid var så trevliga varken för bruksledningarna eller arbetarna. Efter många överväganden beslutade man att välja den konsumtionsföreningsform, som just då blev allt mer vanlig, nämligen handelsaktiebolaget. Detta medgav nämligen både delägarskap för arbetarna och kontroll från bruksledningen, men samtidigt kunde man peka på en viss ansvarsfördelning och samhörighet. Ett sådant företags skenbart kooperativa karaktär angavs ofta genom att intaga ordet »förening» i namnet.

Den gamla huvudgatan i Boxholm har typisk brukskaraktär

Under hösten 1875 bildades alltså *Boxholms Handelsförenings Aktiebolag*. Bolagsordningen eller stadgarna stadfästes av Kungl. Maj:t den 18 februari 1876 på ansökan av disponent W. Wettergren, apotekare T. von Zeipel, förmännen G. Andersson och C. J. Ekedahl samt mjölnaren J. A. Dahlström.

Bolagsordningen innehöll vissa typiska kooperativa drag. Bolagets uppgift var alltså att »tillhandahålla allmänheten förnödenhetsvaror av bästa beskaflenhet och till billigaste pris». Medlemsantalet var emellertid begränsat, vilket inte var så ovanligt på den tiden, till »varje välfrejdad person, som är skattskriften å Boxholms Aktiebolags och Flemminge ägor», och antalet aktier sattes till 1.500 stycken à 10 kronor. Genom detta ville man betona, att inte vem som helst ägde rätt att draga fördel av bolaget. Enskild delägare fick teckna upp till 30 aktier, och aktieägare,

som flyttade från orten, skulle överlämna sina aktier till styrelsen för inlösen. Varje delägare hade en röst, oavsett antalet ägda aktier.

Bolagets öden är inte kända i detalj, eftersom inga handlingar eller protokoll stått till vårt förfogande. I varje fall kan sägas, att delägarna handlade på bok och att skulderna betalades genom brukskontoret. Den följande kooperativa historien visar, att förtroendet för företaget inte var så stort bland arbetarna och att priserna sannolikt var godtyckliga. Det vill också synas som om bruksledningen ganska snart förlorade intresset för företaget, ty några särskilda åtgärder för att ge det en dominerande ställning vidtogs tydligen inte efter 1890. Bolaget upplöstes 1903 och rörelsen övertogs av den dåvarande föreståndaren Gustaf Larsson, som en tid försökte bilda ett nytt bolag och för detta ändamål erbjöd arbetarnas eget företag Ringen att uppgå i den planerade sammanslutningen. Det blev emellertid avslag utan vidare motivering, och Larsson fortsatte i flera år som privathandlare. Ringen övertog sedan de lokaler, Larsson använt.

Sällskapet Arbetareringen i Boxholm

Då Boxholms handelsföreningsaktiebolag bildades, var säkerligen de kooperativa grundidéerna kända av både arbetare och tjänstemän vid bruket och i det nya samhället, även om detta endast delvis kom till synes i bolagets stadgar. Den livliga kooperativa propagandan under 1860—1870-talen gick nog inte spårlöst förbi, även om det dröjde, innan verkliga resultat avsattes. Det troligaste är nog, att många fäste vissa förhoppningar vid handelsbolaget och att man, då dessa förhoppningar sveks, återvände till utgångspunkten. Svårigheterna att bilda en ny förening, som bättre svarade mot de kooperativa idéerna, var av allt

Arbetargrupp vid bruket, 1878

att döma ganska stora därför att en del av arbetarna kände sig bundna vid handelsbolaget. Enligt en tradition skulle det år 1882 ha funnits en konsumtionsförening i Boxholm. Den var visserligen mycket löst organiserad och svarade väl närmast mot ett delningslag, men enligt flera olika uppgifter, vilkas källa dock är okänd, skulle den ha varit i verksamhet till i början av 1883, då den en tid av någon orsak var överksam. Några säkra bevis för traditionens riktighet finnes emellertid inte, och det är högst sannolikt att det här föreligger ett minnesfel ifråga om tidpunkten för detta delningslags första uppträdande. Det finnes däremot en del andra viktiga omständigheter som visar, att delningslaget kom igång först våren 1884, och då under inflytande av den smithska ringrörelsen.

Den 20 augusti 1884 skriver nämligen en korrespondent i

»Östgöten» följande: »En arbetarring är i görningen i Boxholm. Den har för avsikt att själv skaffa sina förnödenheter eller, med andra ord, bilda en konsumtionsförening, och början därmed har redan gjorts i det att för några dagar sedan den första vagnslasten varor ankom från Göteborg.

Företaget har emellertid väckt ont blod hos stationsinspektoren. Saken är nämligen den, att denne herre är stor delägare i ett vid Boxholm förut befintligt handelsbolag, med vilket den nya föreningen kommer att konkurrera.

För att, i den mån han förmår, motarbeta denna senare, har hr stationsinspektoren förbjudit stationskarlarna att ingå i ringen och till och med hotat en av dem att anmäla honom för trafikstyrelsen, ifall han gjorde det. Hotelsen var naturligtvis endast ett löst skrämskott, ty hr stationsinspektoren vet säkerligen, att han inte kan göra en sådan anmälan, men det har i alla fall haft åsyftad verkan: stationskarlarna hålla sig vackert borta från ringen. Vad hr stationsinspektorens beteende beträffar, tarvar det inga kommentarer. Det talar för sig själv.»

Vi ser alltså här, att den första delningen av varor ägde rum i mitten av augusti 1884. Varorna löstes ut vid stationen och delning skedde vid vagnen, där var och en fick hämta det beställda.

Den av L. O. Smith igångsatta ringrörelsen, som började 1883, avsåg till en början inte bildandet av konsumtionsföreningar i vanlig mening, utan avsikten var att arbetarna skulle sammansluta sig i »ringar» med ett visst antal medlemmar, som sedan delades upp i sektioner, allt efter behov. Ringens styrelse skulle träffa avtal med ortens handlare om leverans av varor, varvid ringmedlemmarna skulle få vissa, på förhand bestämda rabatter. Detta skedde också i viss utsträckning, framförallt i städerna, men verkningarna av den propaganda för bildandet av konsumtionsföreningar, som ett tiotal år tidigare drevs av de s. k. arbetareföreningarna, satt kvar på många håll, och resultatet av

ringrörelsen blev därför ibland, att de rent konsumentkooperativa idéerna trängde undan ringrörelsen och att tanken på bildandet av konsumtionsföreningar så gott som genast inställde sig. Detta var synbarligen fallet i Boxholm.

Sedan delningslaget i Boxholm tagit hem den första sändningen varor, gjordes ett tillfälligt uppehåll i verksamheten, vilket troligen berodde på att man ville ge laget fastare former och anskaffa fler medlemmar. Intresset för ringarna var just då ganska livligt, och man fick i Boxholm meddelande om, att arbetarna i *Flemminge* också tänkte bilda en ring. Man föreslog då, att denna ring skulle ansluta sig till den i Boxholm planerade ringen, och ett gemensamt möte hölls också i *Flemminge*, men en av initiativtagarna till ringen i *Flemminge* ville inte veta av samarbete och hade dessutom så stort inflytande, att förslaget om samarbete avslogs. Man bildade i stället en egen ring, som fick namnet »Solidariska föreningen».

Laget i Boxholm fortsatte emellertid med organisationsarbetet, och i september 1884 antogs stadgar för *Sällskapet Arbetareringen i Boxholm*. Föreningens ändamål angavs på följande sätt:

»Sällskapet har till ändamål att med alla lovliga medel verka för nykterhet och sedlighet samt arbetarklassens höjande i ekonomiskt, intellektuellt och samhälleligt avseende;

att genom lämpliga åtgärder söka anskaffa förnödenhetsartiklar till möjligast lägsta pris, så att omkostnaderna härför, arbetarnas utan tvivel största utgift, må kunna i någon mån minskas;

att verka för åstadkommandet av en ökad och allmänna folkupplysning, enär en sådan otvivelaktigt är den säkraste grundval, varpå folkets hopp om lycka kan byggas, och den nödvändiga förutsättningen för samhällets sunda och raska utveckling;

att verka för införandet av en god kamratanda inom arbetsklassen och ett gott och rättvist förhållande mellan arbetsgivare och arbetstagare, så att strejker må kunna undvikas, och om tvistigheter möjligen uppkomma, dessa må kunna på bästa sätt biläggas;

att söka väcka intresse för ringrörelsen och verka för sammanhållning såväl inom varje enskild arbetarering som emellan alla de olika ringarna i landet; ty man må alltid minnas: 'enighet ger styrka';

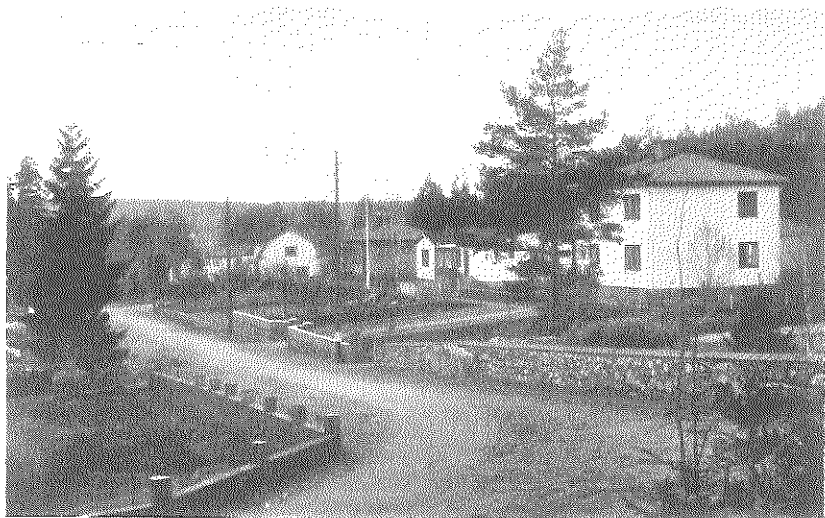
att verka för bildandet av en gemensam pensionskassa för Sveriges arbetare, så att dessas ålderdom måtte vara i någon mån betryggad, samt att i övrigt verka för en i allmänhet förbättrad ekonomisk lagstiftning.»

Av detta digra program, som till en del var ett uppkök på äldre arbetareföreningsstadgar, ägnades egentligen endast den andra punkten någon större uppmärksamhet, vilket ju också var helt naturligt, ty den innersta meningen med Sällskapet var att ordna varuförmedlingen på ett för arbetarna fördelaktigare sätt.

Beträffande medlemmarna stadgades, att varje inom Boxholm med omnejd boende man eller kvinna, som fyllt femton år, kunde bli medlem mot en inträdesavgift av 25 öre och en årsavgift av 1 krona, som skulle betalas på två gånger. Vidare bestämdes, att medlem skulle så vitt möjligt »göra sina uppköp av förnödenhetsartiklar hos de av styrelsen antagne leverantörer». Den senare bestämmelse saknade tydligen egentligt värde, eftersom man inte träffade leveransavtal utan köpte där man kunde få fördelaktigaste priser och sedan delade varorna efter rekvisitionerna.

Därefter följer bestämmelser rörande styrelse och revision samt slutligen allmänna bestämmelser, behandlande brott mot stadgarna, tvisters lösning samt stadgeändring.

Sällskapet mötte som sagt redan från början svårigheter, som inte var så lätta att övervinna. Medlemsantalet var troligtvis ganska litet — några sifferuppgifter finnes inte, men det torde inte ha överstigit femtio — rekvisitionsförfarandet var besvärligt och utdelningen av varorna från järnvägsvagn var naturligtvis inte särskilt trevlig då hösten kom med dåligt väder. Styrelsen gjorde slutligen en framställning till disponent H. W. Wettergren om att få disponera någon lokal, men eftersom någon lämp-

*Utanför det gamla bruket växer nya bostadsområden
Nya »Egna hem» 1945.*

lig sådan inte fanns och Sällskapet inte hade medel att betala hyra eller liknande omkostnader, fick man slutligen nöja sig med en gammal loge, som man sedan inredde så bra det gick. Det var i alla fall en betydlig förbättring.

Upplysninger om Sällskapets öden fram till juli 1886 saknas helt. Man förde protokollen på lösa blad, som numera försvunnit, men den 17 och 24 juli 1886 höll man möten och fattade därvid en rad beslut, ur vilka man delvis kan utläsa vad som hänt under tiden från början av 1885. Av ett då företaget styrelseval framgår det, att Sällskapet hade minst 44 medlemmar, av vilka de valda styrelsemedlemmarna är namngivna, nämligen ordförande masmästare J. Johansson, vice ordförande maskinhyvlare J. Ja-

kobsson, kassör plåtvalsare A. Gräll samt sekreterare kolmot-tagare J. Viding. Detta är alltså den första namngivna styrelsen.

Man beslutade vidare att anskaffa en protokollsbok, i vilken mötesprotokollen skulle införas, och det är denna bok som nu utgör den viktigaste källan till vår kännedom om de gamla för-eningarna. Det förefaller som om man ganska snart upphört med den egentliga delningen av varor och att man istället anskaffat ett litet lager, från vilket man sålde varorna i vanlig ordning. Man beslutade nu att »ett fruntimmer skulle såsom biträde i handelslokalen tillsättas», och hon skulle tillsammans med styrelsen sköta expedieringen. För sitt besvär fick biträdet och styrelsen 2 procent av inköpssumman. Lokalen skulle hållas öppen två gånger om dagen, nämligen klockan 12 och 4. Handeln skulle ske kontant och köpen införas i kontrabok, så att man kunde se, vad var och en köpt under året. Slutligen fattades några beslut rörande styrelsens och revisorernas arbete. Som biträde anställdes fröken Anna Kåhre.

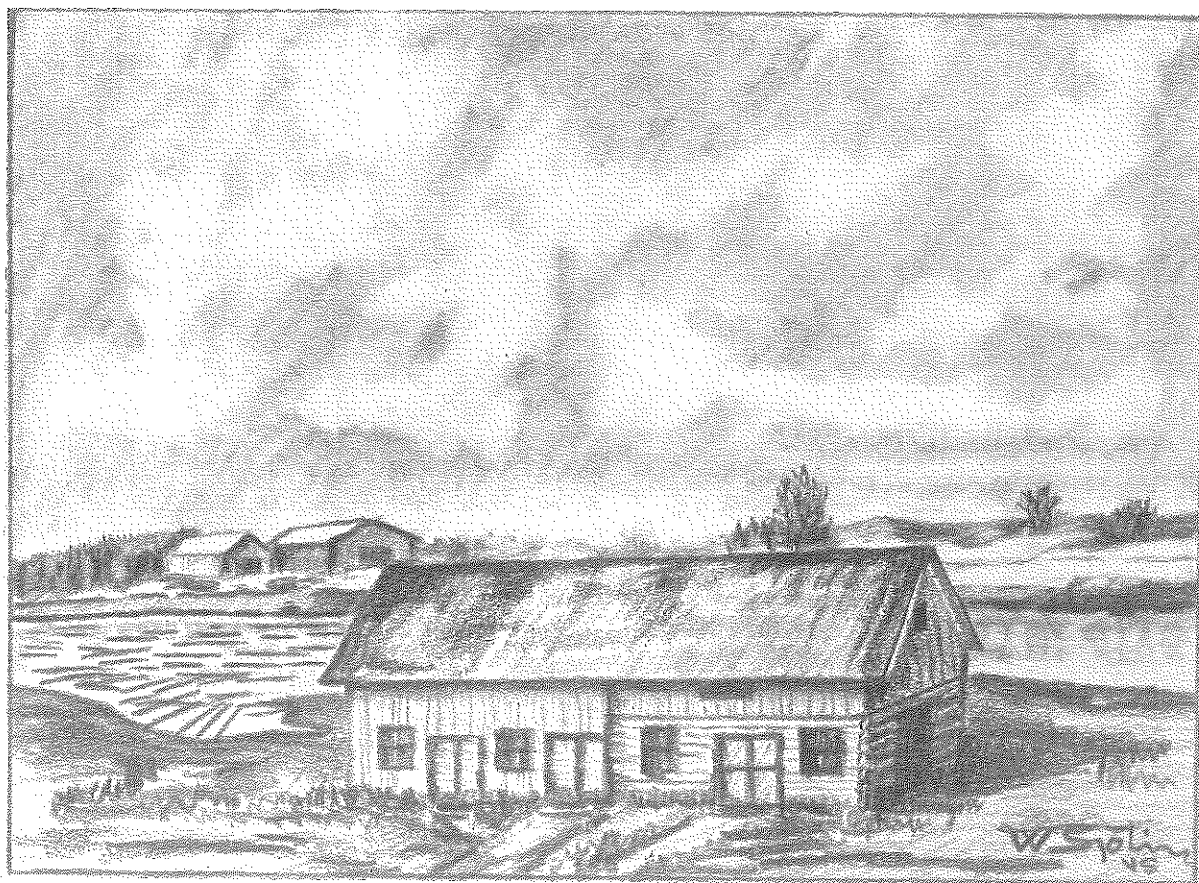
Av alla dessa beslut framgår det, att man tydligen kände ett mycket bestämt behov av att få verksamheten stabiliserad och att något måste göras för att stimulera intresset, som på grund av de primitiva förhållandena slappnat.

Ett nytt möte hölls den 20 november 1886 för att diskutera följande frågor:

»Huru eller på vad sätt skola vi ernå det åsyftade målet att erhålla goda varor till billigt pris? Och vilka åtgärder kan vidtagas för att förbättra sammanhållningen samt höja intresset för ringrörelsen?»

Man hade alltså kommit till den punkt, där den gamla organisationen inte längre höll, och man hade klart för sig att något måste göras. Med »ringrörelsen» menade man inte Smiths ringar utan Kooperationen, även om det hela blev något oklart uttryckt.

Efter en lång överläggning beslutade man att upplösa »Säll-

»Mjölharens loge», 1884, där Ringen hade sina första lokaler. Rekonstruktion

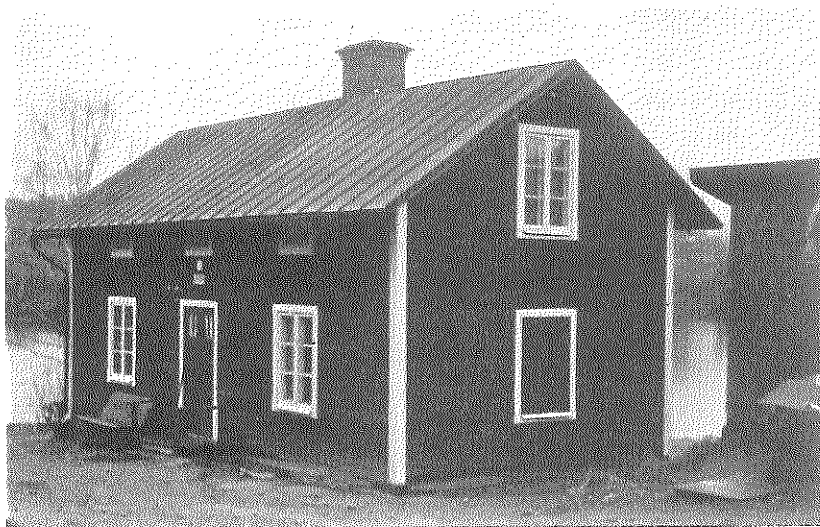
skapet Arbetareringen i Boxholm» och istället bilda en ny organisation med namnet *Arbetarnas Ring*. Den behållning, som kunde uppstå sedan Sällskapet's böcker avslutats, skulle fördelas på medlemmarna efter de sammanlagda köpesummorna sedan 1884. Den nya föreningen skulle börja sin verksamhet den 1 januari 1887.

Föreningen Arbetarnas Ring 1887—1895

En ny förening hade alltså bildats omedelbart. Av de närvarande antecknade sig 37 som medlemmar i den nya föreningen, och i styrelsen valdes A. Gräll och J. Viding samt vidare K. A. Allgren, C. Nyström, C. Strömberg, K. A. Herrman och J. M. Blixt. Gräll blev kassör och Viding sekreterare, medan de andra endast kallades »hjälpare». Styrelsen fick i uppdrag att utarbeta förslag till stadgar.

Frågan om kapitalanskaffningen blev föremål för en del överläggningar. De närvarande tillfrågades »om de ville insätta en viss summa pengar i månaden», vilket alla förklarade sig vilja göra, men summans storlek nämnes inte. Man beslutade, att de sålunda insatta pengarna skulle återlämnas under alla omständigheter. De pengar, som kunde bli över, sedan Sällskapet avvecklats, skulle också insättas i föreningen, allt mot 6 procents ränta, och det upplånade kapitalet skulle kallas »Förskottskapital». Det var tydligen meningen, att detta kapital skulle tjänstgöra såsom andelskapital eller insatser.

Verksamheten fortgick i stort sett efter samma linjer som tidigare, och någon direkt öppen handel bedrevs inte. Med hjälp av förskottskapitalet tog man hem de vanligast förekommande livsmedlen, som sedan såldes till medlemmarna. Utomstående fick

Denna byggnad uppfördes för Solidariska föreningens räkning 1885 i Flemminge, där man föredrog att själv bilda en »ring»

inte anlita föreningens tjänster. Den lilla boden hölls öppen tre dagar efter varje avlöning samt för övrigt två gånger dagligen utom under vintern, då man ansåg att det räckte med en gång, vilket sannolikt berodde på att man saknade uppvärmningsanordningar. Hemkörning av mjölk till medlemmarna ordnades också.

Kapitalfrågan visade sig vara besvärlig. Inbetalningen av det överenskomna förskottskapitalet gick trögt, och man måste anlita återbäringen för att få in pengarna. Sällskapet utestående fordringar — man hade tydligen haft kredithandel i viss utsträckning — nedskrevs med 50 procent, men det är inte känt hur mycket man fick in. År 1888 föreslog en medlem, att kredithandel skulle

införas, vilket dock på ordförandens fråga »med allmänt nej besvarades». Man beslutade i stället att avsätta hundra kronor till en lånekassa, där varje medlem skulle vara berättigad att till nästföljande avlöning få låna 5 kronor mot en procent i månaden. Av en uppgift från år 1891 framgår det, att det nyssnämnda förskottskapitalet uppgick till 20 kronor per medlem, men att man detta år beslutade att öka kapitalet genom avsättning av en krona per år och medlem. Beloppet skulle tagas av återbäringen.

Kredithandeln kunde inte hållas borta, trots lånekassan. Allt flera medlemmar använde sig av »förskottshandel» på så sätt, att man under månaden köpte på kredit och betalade vid månadens slut. Lånekassan indrogs därför i mitten av 1891, och man beslutade, att förskotts- och kredithandeln skulle få anlitas upp till det belopp, medlem hade insatt i »förskottskapital». Beslutet var naturligtvis inte särskilt lyckligt, ty det ökade kapitalbristen, som redan förut var kännbar. För att motverka detta beslutade man visserligen att medlemmars återbäring eller överskott skulle föras över till »förskottskapitalet», men metoden visade sig vara allt för långsam, framför allt sedan styrelsen fick rätt att bevilja kredit utöver insatsbeloppet. Redan 1892 visade sig följdena. De utestående fordringarna var så stora, att styrelsen vägrades ansvarsfrihet och man beslutade att frångå den rätten att bevilja kredit utöver insatsbeloppet. Men kredithandeln skapade även andra svårigheter. Det visade sig nämligen under åren 1892—94 vara mycket svårt att få medlemmar i styrelsen, ty av ringens till ett fyrtiotal uppgående medlemmar var endast ett tiotal skuldfria, och följden blev, att de möten, som hade att välja ny styrelse, ofta var så dåligt besökta att val inte kunde anställas. Man hade tydligen en känsla av, att det kunde vara obehagligt att sitta i styrelsen och bära ansvaret för de handlingar, man innerst inne erkände vara oriktiga. Disponenten hade förbjudit Ringen att som förut »få uppsätta anslag på knutarna vid

Torget», varför man i fortsättningen fick nöja sig med muntl. meddelanden på arbetsplatserna.

Under 1894 förbättrades förhållandena emellertid betydlig., och man började se litet ljusare på framtiden. Frågan om bättre lokaler var ständigt aktuell, och 1892 beslutade man tillsätta en kommitté, som skulle besöka disponent Wettergren och anhålla om hjälp. Man hade klart för sig att detta var ett vågspel, ty man visste att disponenten nätt och jämt tolererade Ringen och att han ansåg, att arbetarna skulle handla i handelsbolaget. Efter mycket disputerande åtog sig Öberg och Palm uppdraget att besöka disponenten, dock först sedan en särskild kommitté uppsatt en skrivelse i föreningens namn. Resultatet av besöket meddelas inte, men att det blev negativt framgår ju därav, att föreningen fortfarande fick bli kvar i logen. Verksamheten under 1894 gick, som nyss nämnts, mycket bra, varför en medlem föreslog, att man borde försöka förbättra boden en smula genom att skaffa nya lådfack och annan inredning, men då meddelade ett par andra medlemmar, att de hört disponenten säga att bruket behövde logen som lager för snickerivaror. Det visade sig, att man inte hört fel, ty på nyåret sände disponenten bud på Ringens ordförande, A. Nordström, och meddelade honom uppsägning till den 5 april 1895. Styrelsen sände då A. Lundström till disponenten för att fråga, om Ringen kunde påräkna annan lokal, och denne fick då till svar, att man möjligen skulle kunna uppföra ett skjul, men att disponenten först ville se ett förslag.

Styrelsen kallade genast till extramöte och förklarade läget, men det dröjde en bra stund, innan diskussionen klarnade så pass, att ordföranden framställde frågan: »Skall föreningen upplösas?» Svaret blev ett enhälligt »nej». Det heter i protokollet: »Vi måste fortsätta, ty även om det ej skulle lända till så stor förtjänst, avhåller sig dock de andra handlarna ifrån att taga vad de behagar. Vi minnes hur det var, innan Ringen började — hur det

*Fröken Anna Kåre,
föreningens först anställda
biträde.*

då tillgick.» Någon föreslog, att Ringen skulle försöka få nya lokaler samt att man i dessa skulle handla med allmänheten. »Många trodde, att Herr Brukspatron ej tillät det, alldenstund här redan är en handelsbod på platsen, utan vi måste nöja oss med att, om vi får lokal, driva rörelsen i samma skala som förut.»

En kommitté fick i uppdrag att utarbeta ett förslag, som styrelsen sedan tillställde disponenten, som dock först i september 1895 lämnade klart besked. Detta gick ut på, att lokal skulle uppföras, men att föreningen skulle betala

9 procent av byggnadssumman i hyra, vilket man ansåg vara för mycket. Anbudet antogs således inte, men förslag om att föreningen skulle anskaffa lokaler i den s. k. »Förstaden» diskuterades, likaså att man skulle anhålla hos disponenten om att få förfoga över den gamla lokalen åtminstone över vintern. Detta senare blev mötets beslut, men disponenten kunde endast ge anstånd till nyåret.

Den 12 oktober kallade styrelsen till nytt möte, men då åsikterna om föreningens framtid och de åtgärder, som borde vidtagas, var så delade att enighet inte kunde uppnås, föreslog ordföranden att föreningen skulle upplösas »för att giva dem som intresserar sig tillfälle att organisera sig på ett eller annat sätt». Förslaget antogs enhälligt, och »Föreningen Arbetarnas Ring» var därmed upplöst. Beslut fattades vidare om varulagrets realisation och fördelning av eventuellt uppstående överskott. Föreningens biträde, Anna Kåhre, fick en gratifikation uppgående till 40 kronor.

Konsumtionsföreningen Arbetarnas Ring 1895-1945

Verksamheten till 1914

Några av den upplösta föreningens medlemmar ville emellertid inte utan vidare anse spelet förlorat, ty trots alla svårigheter och besvärligheter hade ändå den gamla ringen haft många fördelar att bjuda. Man bildade därför en liten kommitté, som uppgjorde förslag till stadgar för en ny förening, och den 30 november 1895 samlades tolv personer hemma hos J. A. Lundström för att överlägga om vidare åtgärder. Banvakt A. J. Andersson utsågs till ordförande och föredrog i denna egenskap det uppgjorda stadgeförslaget, som tills vidare antogs. Han förklarade därefter föreningen vara bildad under namnet *Föreningen Arbetarnas Ring*. I styrelsen valdes A. J. Andersson, C. J. Hersman, J. A. Lundström, A. Nordström och J. A. Ek.

Sedan dessa formaliteter var undanstökade, antecknades samtliga närvarande som medlemmar, nämligen A. J. Andersson, J. A. Lundström, C. J. Hersman, J. A. Ek, C. A. Nordström, Aug. Pettersson, A. A. Larsson, A. A. Andersson, C. J. Jakobsson, G. E. Sjöstrand, A. Nordkvist och O. Nelson.

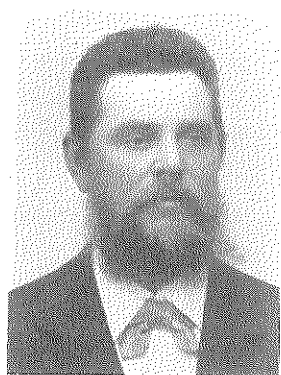
Nästa möte hölls den 15 februari 1896 och det visade sig då, att 47 medlemmar tecknat sig på de utlagda listorna. Stadgarna genomgick en ny granskning, och därefter började man diskutera

möjligheterna att få lokaler. Ordföranden, banvakt A. J. Andersson, lovade att föreningen skulle få hyra en del av hans tomt i förstaden, med tillstånd att där få uppföra en enkel lokal, vilket mötet antog. Vid ett senare möte beslutades, att lokalen skulle vara 28 fot bred och 40 fot lång. Arbetet med byggnaden igångsattes sannolikt ganska snart, ty varudelningen började den 4 juni 1896. Omsättningen under det första halvåret därefter blev i runt tal 15.400 kronor.

Under de föregående åren hade ringarna arbetat utan att vara inregistrerade, men enligt den nya föreningslagen av 1896 måste inregistrering ske, detta så mycket mera som föreningen ville köpa den hyrda tomten. Stadgarna måste emellertid få ett helt annat utseende än de gamla ringstadgarna, vilket vållade en del bekymmer, diskussioner och stadgeändringar under 1896, utan att man kunde lösa problemet. Till slut vände sig styrelsen till hovrättsnotarie E. Gullers i Finspong och bad om hjälp, framför allt därför att även denne var intresserad kooperatör. Stadgarna blev alltså omredigerade och antogs slutligen den 26 maj 1897 samt inregistrerades den 26 augusti samma år. Föreningens officiella namn blev *Föreningen Arbetarnas Ring i Boxholm utan personlig ansvarighet*.

I dessa stadgar, som sedan blev gällande till 1916, bestämdes bland annat, att medlem skulle lösa en andel, som kostade 50 kronor, antingen kontant eller mot skriftlig förbindelse att betala minst en krona i månaden. Medlem fick dock inte ha mer än tio andelar. Styrelsen, som bestod av 9 personer, skulle på sedvanligt sätt leda verksamheten, anställa personal, leda och fördela arbetet samt träffa nödiga löneavtal. Styrelsemedlemmarnas arvoden och personalens löner utgick med 2½ procent på värdet av de under året sålda varorna.

Bestämmelser om fondering saknades helt, likaså närmare föreskrifter rörande överskottets fördelning. Man bestämde en-

J. A. Ek

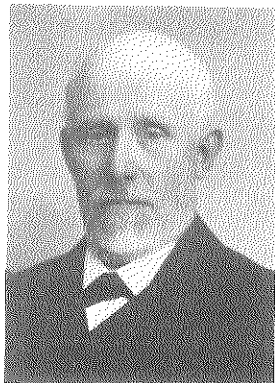
J. A. Lundström

A. J. Andersson

A. Nordström

C. J. Hersman

Interimsstyrelsen 1895

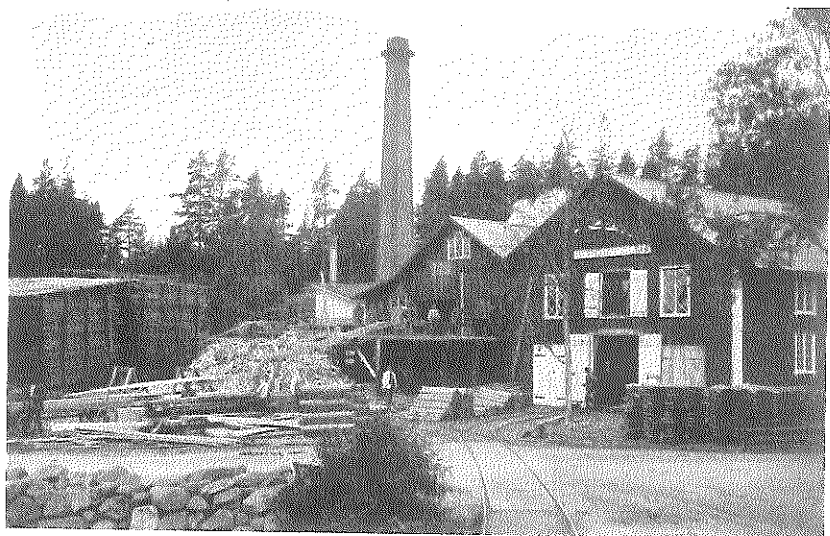
dast, att utdelning av vinst inte fick ske i vidsträcktare mån än att återstående tillgångar översteg skulderna med insatsbeloppet. Vidare stadgades, att medlem ägde rätt att handla på kredit för ett belopp, som motsvarade respektive medlems insats, samt att medlem, som häftade i skuld till föreningen, inte fick uppbära ränta på de sålunda använda insatsmedlen.

Stadgarna var alltså mycket bristfälliga, varför det i huvudsak kom att vila på styrelsen, om föreningen skulle gå framåt eller ej.

Föreningens ekonomi

Av nyss nämnda orsaker kom alltså frågorna rörande föreningens ekonomi alltid i förgrunden. Till en början var man mycket optimistisk. Vid första årsmötet 1898 meddelades, att omsättningen under 1897, nära 11 månader, uppgick till 34.666 kronor samt att ett överskott uppstått, vilket synbarligen var överraskande. Styrelsen föreslog inför detta, att »medlemsantalet skulle sänkas emedan föreningen till sist fick in så mycket pengar, att dessa ej med ekonomisk fördel kunde omsättas». Till stor lycka för föreningen avslogs detta förslag, och redan i juli samma år måste man bygga till affärslokalen med ytterligare magasins- och källarutrymmen, vilket naturligtvis kostade pengar.

Kapitalbildningens nödvändighet började först klarna för styrelsen, medan det tog flera år för större delen av medlemmarna. De första tecknen kom till synes 1899, då styrelsen påyrkade, att medlemmarna skulle fullgöra sina insatsbetalningar på ett punktligare sätt samt föreslog, att återbäringen skulle innehållas för de medlemmar, som försummat sig. Men det kom än svårare förhållanden. Ett år senare meddelade styrelsen, att bristen på

Denna såg låg på den plats, som nu disponeras för föreningens huvudfastighet. Fotografi 1888.

kontanta medel var så stor, att styrelsen måste låna pengar för att kunna verkställa utdelning av återbäring. Man föreslog därför, att återbäringen skulle tagas ut i varor. Årsmötet hade emellertid ingen förståelse för detta, utan dekreterade, att »utdelningen skall hädanefter som hittills ske i form av kontanta pengar». Ett förslag från styrelsen om uppläggandet av en reservfond mottogs däremot bättre, ehuru man inte visste, hur en sådan fond var beskaffad eller hur den skulle användas. Man beslutade emellertid att avsätta en halv procent av nettoöverskottet. Styrelsens senare försök att få fullgöra utdelningen i varor strandade. Frågan om reservfonden återkom senare, och man tillsatte en kommitté på fem personer för att lösa problemet, men deras förslag antogs

inte, utan i slutet av 1902 beslutade man att revisorerna »skulle avskriva på varulagret, vad de ansåg nödigt och av behovet påkallat». De förut avsatta medlen avskrevs på fastigheten.

År 1903 upplöstes Boxholms handelsföreningsaktiebolag, men starka krafter var i rörelse för att under föreståndarens, Gustaf Larsson, ledning bilda ett nytt bolag. Som ett led i denna kampanj fick föreningen ett erbjudande att uppgå i det planerade bolaget, vilket dock avslogs.

Verksamheten fortgick i sina gamla spår, men en del av medlemmarna hade en känsla av att det tillämpade systemet inte var tillfredsställande och att något måste göras för att få det hela bättre. Redan år 1902 föreslog snickaren Carl Jonson, att föreningen skulle anställa en kompetent föreståndare, medan en annan medlem framhöll, att om en sådan föreståndare vore skicklig i att sköta föreningen, var han kanske ännu skickligare i att »bedraga föreningen». Majoriteten uppfattade inte saken på detta senare sätt, men frågan bordlades. Den återupptogs först 1907, då man allt mer kände, att en förändring måste ske. »Med full rätt påpekades det», heter det, »att styrelsen ej gjort sin plikt emot föreningen.» Styrelsen erkände detta men framhöll, att försummelserna inte berodde på ovillighet utan på oförmåga. Man erkände, att varken tid eller kunskaper räckte till samt att styrelsen själv helst såg, att en ändring kom till stånd. Frågan bordlades tills efter årsmötet, då extramöte utlystes, vilket hade att behandla styrelsens förslag till arbetsordning för styrelse och föreståndare, som också godkändes. Den 16 mars 1907 anställdes Th. Ekegren som föreståndare. Därmed hade föreningen kommit ur dessa svårigheter, som under en följd av år tyngt ned verksamheten.

Kapitalsvårigheterna försvann naturligtvis inte med denna anordning, utan man krånglade sig fram lånevägen tillsvidare. Be-

Föreningens fastighet strax efter färdigställandet 1909

hovet av andra lokaler gjorde sig starkt gällande, och frågan om köp av tomt togs upp 1905, då man beslutade att köpa en tomt av C. Axner. Efter detta fick frågan om utvidgning vila till 1907, då föreningens medlemmar i Flemminge ville, att föreningen skulle inrätta filial i *Flemminge*. Intresset var ganska stort, men frågan föll på årsmötet. Man började i stället att åter ägna intresse åt byggnadsfrågan och drev teckning av medel, men det hela gick långsamt, och 1907 hade endast 4.900 kronor tecknats. Detta år togs frågan upp på nytt och föreningen beslutade att bygga för en kostnad av 29.000 kronor. Företaget finansierades genom inteckningar. Den nya butiken öppnades onsdagen den 30 september 1908.

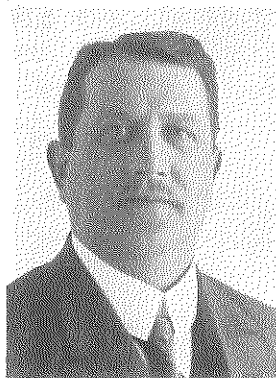
En bidragande orsak till kapitalbristen var naturligtvis kredit-

handeln, som tidvis berövade föreningen större delen av rörelsekapitalet. År 1909 föreslog därför styrelsen, att medlemmarna endast skulle få taga i anspråk hälften av sitt insatta kapital, men fick avslag. Man vidhöll stadgarnas bestämmelser samt tillade dessutom, att om någon behövde större kredit, skulle man vända sig till styrelsen. Men denna var envis och återkom ständigt till ämnet. Följande år lyckades den få överskottet överfört till byggnadsandelar, och år 1911 var styrelsen djärv nog att föreslå *kontanthandel*. Årsmötet avtog visserligen denna begäran, men man beslutade att genom allmän omröstning bland medlemmarna utröna stämningen, ett förfarande som man sedan använde vid ett par tillfällen, då man ansåg besluten vara av stor vikt och årsmötena fåtaligt besökta. Röstningen visade, att 162 medlemmar röstade för kontanthandel, 44 emot och att 32 var neutrala. Med ledning av dessa röstsiffror beslutade halvårsmötet 1911 att kontanthandel skulle införas från den 1 oktober. Om medlem på grund av olycksfall, sjukdom eller andra svåra omständigheter kom i trångmål, kunde den vända sig till styrelsen. Svårigheterna synes emellertid ha kvarstått, ty ett år senare delades föreningen upp i nio s. k. kretsar, en för varje styrelsemedlem, till vilken medlemmarna i respektive kretsar hade att vända sig med begäran om kredit. Denna anordning avskaffades 1915, då en nödhjälpsfond om 300 kronor bildades.

Det bästa medlet att få föreningen på stadigare fötter var givetvis att ändra stadgarna, men många medlemmar tyckte, att de gamla stadgarna var bekväma och ville därför inte höra på, då förslag om ändringar framfördes. År 1908 gjorde styrelsen ett försök i denna riktningen genom att anskaffa Kooperativa förbundets då nya mönsterstadgar för föreningar, men försöket hade ingen framgång. Styrelsen återkom emellertid år 1914 i samma ärende, och då gick det bättre. Stadgarna behandlades vid ett par

möten under följande år och föreningen beslutade, att de nya stadgarna skulle gälla från och med den 1 mars 1916.

Försöket med föreståndare utföll till synes rätt väl, men Ekegren sade upp sin plats redan till den 1 april 1908, och föreningen hade alltså att välja en ny. Valet föll på E. Vass, som emellertid till en början anställdes som »första man» under styrelsens omedelbara ledning, men efter ett års tjänst antogs han som ordinarie föreståndare.

*E. Vass, föreståndare
åren 1908—1939*

Ställningen till Kooperationen

Föreningens ställning till den kooperativa rörelsen under dessa tidigare år bjuder på en del av intresse. De gamla traditionerna från 80-talet hade tydligen vårdats och man var synbarligen väl medveten om, att föreningen på sitt sätt bildade ett led i den kooperativa rörelsen, även om en viss isolering gjorde sig gällande. Den rent ideella inställningen kom oftast till synes då föreningen satt trångt eller någon ville komma den till livs, då sammanhållningens fasthet provades. För övrigt arbetade föreningen ganska isolerad.

Kooperativa förbundet nämnes första gången i april 1902, då styrelsen skulle köpa socker och mjöl och för detta ändamål granskade prisuppgifter från olika håll. Bland de offererande företagen fanns också förbundets partihandelsföretag i Malmö, som höll lika priser med affärsmännen i Mjölby, vilka dock var högre än priserna i Linköping. Sockerköpet gick därför till

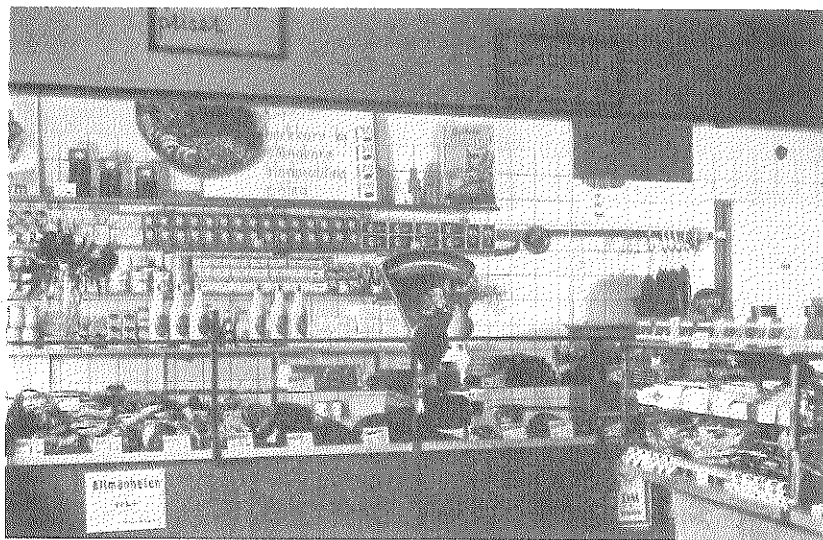
den senare orten. Händelsen, som i och för sig kan synas obetydlig, visar emellertid att föreningen och förbundet hade kännedom om varandra.

År 1903 sökte ett antal föreningar i Östergötland att bilda en kooperativ samköpsförening, som skulle ha till uppgift att göra gemensamma inköp för att få ned priserna. En av anledningarna var, att förbundets grosshandelsverksamhet misslyckats. Initiativet togs av kooperativa föreningen Hoppet i Norrköping, och en konferens hölls också, till vilken Ringen i Boxholm sände A. Nordström som representant. Vid konferensen meddelades det emellertid från Kooperativa förbundet, att detta skulle börja agenturaffär den 1 januari 1904, varför frågan bordlades. Den planerade samköpsföreningen förvandlades i stället till Östergötlands kooperativa distrikt eller, som det först kallades, länsförbund.

Det förefaller som om föreningen från denna tid hållit förbindelserna öppna med såväl förbundet som föreningarna i Östergötland, och att G. W. Dahl besökte Boxholm i början av år 1904. Följande år beslutade föreningen enhälligt att söka inträde i förbundet och samtidigt översända en redogörelse för åren 1903—04. Efter detta höll föreningen förbindelserna, men det framgår inte av protokollen om föreningen köpte från förbundet. Under åren fram till 1909 är uppgifterna mycket sparsamma, men 1909 beslutade föreningen deltaga i den bekanta margarinstriden och »folklånet». Föreningen tecknade 5 folklånereverser och beslutade att endast föra förbundets margarin, detta även om margarinringen gick under i pris. Samtidigt arbetade man för ökad spridning av tidningen »Kooperatören», föreningens brandförsäkringar flyttades över till »Samarbete» och mönsterstadgarna togs upp till diskussion. Förbundet planerade också att köpa en såpfabrik och begärde för detta ändamål ekonomiskt stöd från föreningarna, varför föreningen beslutade att ställa 50 kronor till förbundets

Fastigheten i Timmerö, 1945

förfogande, eventuellt genom att byta ut de nyssnämnda reverserna. År 1911 deltog föreningen i bildandet av förbundets varuavdelning i Norrköping. Efter denna tidpunkt ökade också köpen från förbundet.

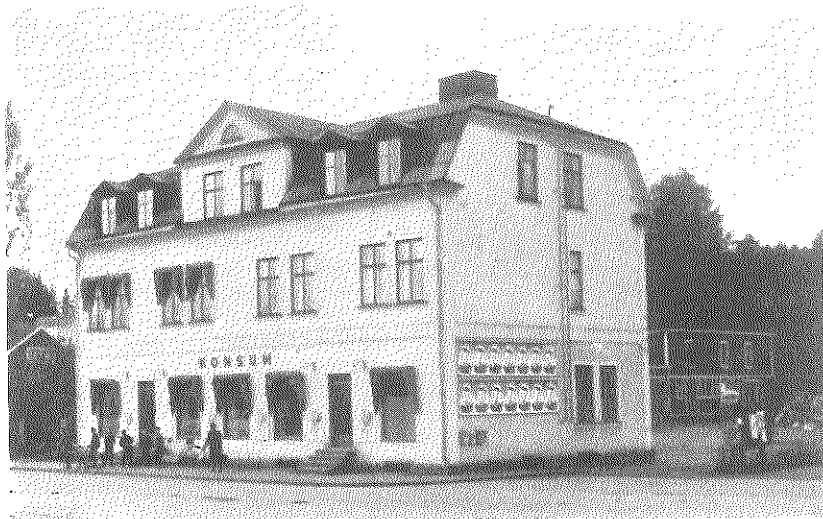
Vägen framåt

Genom antagandet av nya stadgar uppstod en betydelsefull förändring i föreningens ekonomiska struktur. Det tidigare på ett mycket vagt sätt fastställda insatsbeloppet bestämdes nu till 50 kronor per medlem, och vidare stadgades också, att hela eller i vissa fall delar av överskottet skulle överföras till medlemmarnas insatskonto. Avskrivningarna fixerades och bestämmelser om fondering infördes. Genom detta hade föreningen fått den stadga, den förut saknade och som så väl behövdes för den planerade utvecklingen av rörelsen.

Tanken på att få en butik i samhällets centrala delar var gammal, men den hade inte kunnat realiseras. Handelsföreningsaktiebolagets fastighet, som rätteligen tillhörde bruket, hyrdes av bolagets förre föreståndare G. Larsson, som där drev handel. Han var ett par gånger i förbindelse med föreningens styrelse rörande eventuellt byte av lokaler, men dessa förslag förföll. I mitten av 1914 fick emellertid föreningen anbud från bruket beträffande hyrande av dess lokaler, närmare bestämt källarlocalerna och hela första våningen. Föreningen antog anbudet.

I de nyförvärvade lokalerna inreddes butiker för specerier och manufakturvaror, och källaren ställdes i ordning för charkuteri-butik, som dock inte öppnades förrän i februari 1916.

Många ansåg denna utvidgning vara ett vågstycke och styrelsen var nog en smula orolig för utgången. Man ansåg nämligen, att

Huvudfastigheten i sitt nuvarande skick

omsättningen i de gamla butikerna skulle sjunka. Detta inträffade emellertid inte, utan omsättningen ökade i stället med 33.600 kronor. Omsättningen i de nya butikerna uppgick till 80.300 kronor. Det hela blev alltså en avgjord framgång. I årsberättelsen fastställde styrelsen följande:

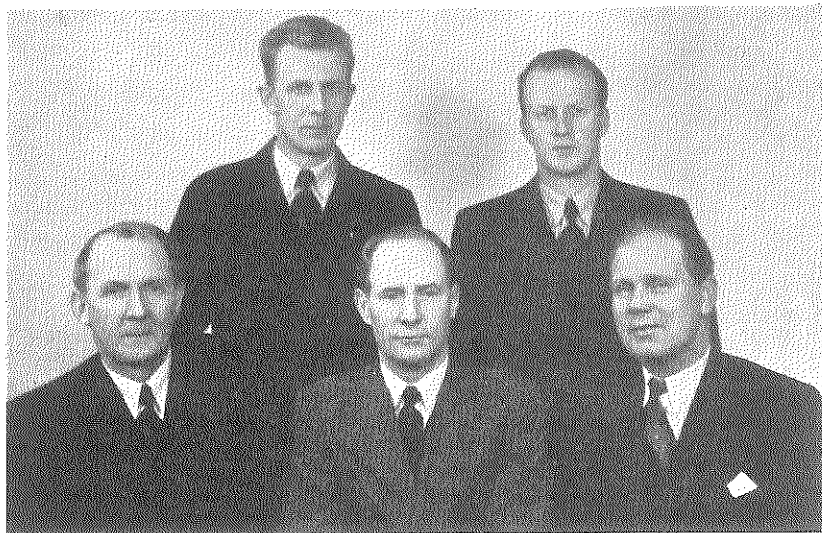
»Trots den oerhört stora ökningen av varuomsättningen har styrelsen dock ej behövt upptaga nya eller högre lån än dem föreningen förut hade. Förtjänsten härav torde få tillskrivas kontantsystemet inom föreningen samt den hastiga varuomsättningen. Den goda omtanken hos de medlemmar, som under årens lopp låtit delar av sin vinst kvarstå i föreningen, har också väsentligt bidragit härtill.»

En av orsakerna till den omfattande ökningen av omsättningen

låg naturligt nog i kristiden, ty varubrist och fördyring hade börjat göra sig gällande. I slutet av september 1915 anmodades föreståndare Vass och styrelsens ordförande A. Nordström att besöka disponent E. Wettergren för att överlägga om »ett förslag till billigare livsmedelsanskaffning för Boxholms arbetare». Disponenten föreslog, att bruket skulle anskaffa mjöl, gryn, ärtor, fläsk, margarin, sill och hårt bröd, som sedan skulle säljas till självkostnadspris åt de vid bruket anställda, varvid bolaget betalade 5 procent på varubeloppet i distributionskostnader. Arbetarna skulle inte betala varorna kontant, utan de ekonomiska transaktionerna skulle ske genom brukets intressekontor. Disponenten anmodade föreningen att sköta distributionen av varorna. Överenskommelse träffades också.

Under kriget 1914—1918 hade föreningen givetvis svårigheter med anskaffningen av varor, ty med kristiden följde också en ganska snabb ökning av medlemsantalet — från 242 till 444 — och därmed följande ökning av kraven. Den officiella ransoneringen satte inte in så tidigt och var inte så smidigt ordnad som under den senaste kristiden, utan handlarna fick ofta själv ransonera varorna, vilka utdelades antingen efter listor eller också efter kort, som respektive handlare lät trycka. Föreningen ransonerade sockret den 14 augusti 1916 och satte det på kort med en tilldelning av 300 gram per familjemedlem och vecka, medan tobaken ransonerades först 1918. I berättelsen för det sistnämnda året skriver styrelsen, att »prisförhöjningar har varit en stående regel, och varorna har i stor utsträckning varit förfalskade, vilket allt har gjort att vår sortering varit knapp och otillfredsställande».

Föreningen kom jämförelsevis lätt över den svåra fredskris, som följde efter kriget. Under de framgångsrika åren hade ställningen blivit så stabil, att avsevärda avskrivningar på varulagret kunde göras, och detta räddade föreningen från svårare för-

Styrelsen 1945

Sående, fr. vänster K. H. Rosenlöf och B. Thuresson. Sittande, fr. vänster J. Lindqvist, H. Ullström och E. Lindgren

luster. I mitten av år 1920 anslöt sig föreningen till Kooperativa förbundets revisionsavdelning.

Under åren fram till 1930 diskuterades flera förslag om utvidgning av verksamheten, men alla kunde inte realiseras. Början gjordes med *skobutik* och reparationsverkstad. Den närmaste anledningen härtill var den stora skobristen efter kriget samt den import av amerikanska skor, som ägde rum under året 1921, en företeelse som de äldre medlemmarna säkert kommer ihåg. Föreningen hade sysslat med skoaffär tidigare, eller före 1903, men eftersom skohandeln nästan alltid varit förenad med vissa bekymmer, nedlades verksamheten i början av året 1903. Det dröjde länge, innan den nya skoaffären blev någon ekonomisk framgång, och den måste under några år följas med den största upp-

märksamhet, så att den »inte skulle leva på de andra butikernas bekostnad».

Hösten 1922 begärde *Strålsnäs konsumtionsförening* att få uppgå i Ringen, vilket också bifölls 1923 men på villkor, att föreningen i Strålsnäs skulle hålla ett nytt möte för att behandla frågan. Ett sådant möte hölls också, men anslutningsfrågan bordlades för vidare utredning. Frågan om sammanslagning av föreningarna i trakten hade emellertid nu blivit aktuell och utredningar gjordes under distriktsstyrelsens ledning, men svårigheter uppstod och frågan ställdes på framtiden.

Föreningen började år 1925 rikta uppmärksamheten på utbyggnad av verksamheten och beslutade att öppna butik i *Blåvik*, men man saknade lämpliga lokaler. Medlemmarna i Blåvik bildade då en byggnadsförening, som uppförde en butik för en kostnad av 11.000 kronor. Butiken öppnades den 10 december 1926. Tolv år senare, eller 1938, köpte Ringen fastigheten av byggnadsföreningen.

Frågan om sammanslagning av föreningarna i Boxholm, Flemminge, Strålsnäs och Sommen hade nu legat till sig och togs upp för ny behandling under 1926. Ringen beslutade för sin del att företaga en omröstning bland samtliga medlemmar enligt den gamla och prövade metoden, vilken gav som resultat, att 117 medlemmar röstade för sammanslagning och 163 röstade mot en sådan. Efter nya undersökningar kom frågan upp på nytt 1929, då beslut om sammanslagning fattades av Ringen men avslogs av Solid i Flemminge 1930 med hänvisning till, att Ringen uppträtt på ett mindre lämpligt sätt, då den sistnämnda år upprättade ett försäljningsställe i *Malexander*. Man ansåg nämligen, att sammanslagningen var av sådan vikt och så kapitalkrävande, att öppnandet av nya butiker bort anstå tills längre fram.

Inom Ringen fortsatte man dock att förbereda utvidgningen av verksamheten genom antagandet av nya stadgar. Enligt dessa

uppdelas verksamhetsområdet i distrikt med särskilda distriktsmöten, vilka i sin tur väljer medlemsråd eller representanter till årsmötet. Detta senare utser styrelse och revisorer samt behandlar slutgiltigt föreningens angelägenheter. Stadgarna trädde i kraft den 1 januari 1932.

Föreningen i Strålsnäs anslöt sig till Ringen sommaren 1932, och två år senare uppfördes ny affärslokal i Strålsnäs, men med dessa åtgärder avstannade utvecklingen för en ganska lång tid framåt. Försäljningsstället i Malexander fick visserligen nya lokaler år 1936, men detta ingick endast som ett led i det nödiga underhållet av butiksbeståndet.

Under de sista åren av 1930-talet blev behovet av föreståndarskifte allt mer märkbart. Man började komma till insikt om, att föreningens utveckling enligt de planer man tidigare gjort upp krävde en ny man som affärsledare, och detta så mycket mera som föreningen i Flemminge riktat skarp kritik mot det sätt, på vilket föreståndare Vass ansåg sig böra sköta föreningarnas gemensamma intressen. Föreståndare Vass avgick därför den 1 september 1939 och ersattes av föreningens nuvarande affärschef Helge Ullström.

Tillsättandet av ny affärschef medförde nästan genast förändringar i föreningens sätt att arbeta, vilket tydligt framgår av såväl omsättnings- som medlemssiffrorna. Föreningen Solid i Flemminge anslöt sig den 1 juni 1941, och samma år öppnades charkuteributik vid Parkgatan i Boxholm. Årets därpå ändrades föreningens namn till *Konsumtionsföreningen Arbetarnas Ring*, pris-

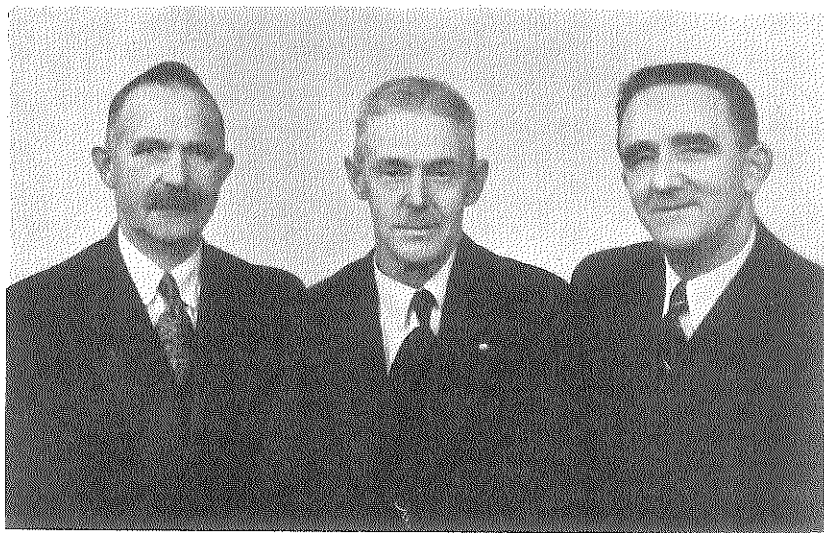

*Helge Ullström,
föreningens nuvarande
affärschef.*

politiken ägnades uppmärksamhet i större utsträckning än tidigare, och år 1944 beslutade föreningen att uppföra en butiksgrupp i *Timmerö*. Försäljningsstället blev färdigt året därpå.

Under dessa år har styrelsen också utfört ett omfattande undersöknings- och planeringsarbete för framtiden. Behovet av ny huvudfastighet i Boxholm är påtagligt, och detsamma gäller behovet av nya lokaler i Flemminge. Tidsläget har emellertid förhindrat planernas realiserande, men föreningen är beredd att så snart som möjligt söka uppfylla önskemålen, vilket i viss utsträckning torde kunna ske, då materialtillgången blir bättre och byggnadskostnaderna rimligare. Frågan om inrättandet av ett *finbageri* är också aktuell.

Omsättningen, som alltsedan år 1935 befann sig i långsamt stigande, översteg redan 1942 en miljon kronor och har sedan ständigt varit på väg uppåt. Medlemsantalet, som år 1939 var 1.031 och då visade tecken till stagnation, har också visat en tydlig tendens till ökning och är nu 1,402. Det egna kapitalet har också stigit med inte mindre än 115.600 kronor till år 1944 och kommer efter 1945 att stiga ytterligare på grund av att föreningsmötet detta år beslutade att öka insatskapitalet från 50 till 100 kronor per medlem, alltså i likhet med de flesta andra konsumtionsföreningar. Även i övrigt har föreningens balansräkning undergått påtagliga förändringar till det bättre genom avskrivningar av inventarier och på lagren, genom införande av överskottsbesparing och genom en rad andra åtgärder, som alla syftar till skapandet av framtida styrka.

Revisorerna 1945

S. Fredriksson, J. Lindahl och E. Blid

Föreningens ekonomiska utveckling

Vi erinrar oss, att föreningens ställning till en början inte var särdeles god, även om man inte behövde redovisa förlust. Den svaga ställningen sammanhängde med det låga insatskapitalet, utdelningen av överskotten och frånvaron av fonder. Man kan kanske i våra dagar förvåna sig över de uppenbara utsugningstendenser medlemmarna då visade mot det egna företaget, tendenser som, om de fått fritt spelrum, säkert skulle ruinerat föreningen, men förklaringen ligger inte så långt borta som man skulle kunna tro. Först och främst kan sägas, att kunskapen om de kooperativa principerna var mycket liten, även om många

av medlemmarna varit verksamma inom Ringen ända sedan 1884. Syftet med föreningen var helt enkelt att för dagen eller för året få billigaste varor och ingenting annat, och någon klar tanke på att stärka föreningen för framtida utveckling fanns i allmänhet inte.

Utplundringen av föreningen i form av utdelningar i kontanter, då föreningen så väl behövde kontanta medel, verkar ju heller inte tilltalande, men orsaken låg helt enkelt i det vid bruket rådande avlöningssystemet. Arbetarna hade nästan aldrig kontanta medel utan var av omständigheterna tvingade att reda sig med mycket små summor. Detta var anledningen till att man begärde kredit och att man i det längsta vägrade att mottaga återbäringen i form av varor. Avskaffandet av kreditsystemet skedde först sedan fackföreningen på platsen 1910 fått avlöningssystemet ändrat, så att arbetarna inte behövde gå en hel månad utan att äga kontanter.

Fondering i vanlig mening genomfördes först sedan föreningen antagit mönsterstadgarna 1915 eller tjugo år efter föreningens början, men detta hindrade inte förekomsten av dold fondering. De duktigaste medlemmarna såg snart, att föreningen inte skulle kunna fortgå utan tillförsel av kapital, men då medlemmarna i allmänhet vägrade att avstå från överskotten, lyckades den lilla gruppen kunniga medlemmar få det därhän, att »avskrivningar» gjordes på varulagret. Genom att sköta dessa avskrivningar förständigt lyckades det styrelsen att lotsa föreningen genom svårigheterna.

Vad som nyss sagts gäller också föreningens byggnadsproblem under de första åren i början av 1900-talet. Man kan utan överdrift säga, att problemet löstes tack vare några få enskilda personers omtanke och klarsyn. Till dessa personer hörde fanjunkare C. Axner och föreningens bokförare H. Kindström, som under några spännande dagar helt enkelt ordnade saken och genom ett

energiskt grepp ställde föreningen inför fullbordat faktum. De löpte stora risker, men de trodde på framtiden och såg saken på ett annat sätt än de flesta.

Insatskapitalet ökade ytterligt långsamt eller från 700 kronor 1896 till 23.000 kronor 1915, en summa som vid den tiden började förlora allt mer av sitt värde, men genom stadgeändringen blev det bättre. Återbäringen reglerades, avskrivningarna fastställdes, fonderingen sköttes ordentligt och föreningen hade i huvudsak kommit ur dödläget.

Samtidigt med dessa förändringar började medlemsantalet också att öka. Från 1898 till 1913 låg medlemsantalet stadigt mellan 200 och 300 men sedan föreningen började visa tecken till användande av modernare principer steg siffran. Världskriget 1914—1918 spelade naturligtvis en viss roll, då det gällde medlemsökningen, men även efter denna tid har ökningen fortgått, om än långsamt, intill de senare åren. Någon tillbakagång av större betydelse har det aldrig varit, inte ens under 1930-talets första år, då vi som bekant hade en ekonomisk kris. Med hänsyn till den inriktning föreningen numera har kan man förutspå, att medlemsökningen kommer att fortsätta.

Om vi ser på det samlade egna kapitalet — insatser och fonder — finner vi en tydlig stegring efter 1915 med 8—10.000 kronor årligen. År 1945 uppgick det till över 374.352 kronor.

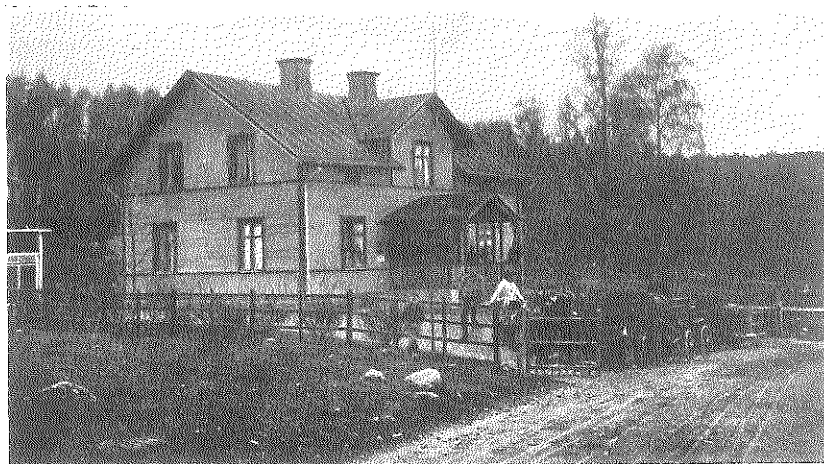
Övriga föreningar

Flemminge

Då arbetarna i Flemminge år 1884 inte ville vara med i Ringen i Boxholm, blev de lämnade åt sig själva och bildade en egen ring, som kallades *Solidariska föreningen* och som stod under ledning av folkskollärare A. J. Åsenius. Föreningen lyckades lösa sitt lokalproblem betydligt lättare än Ringen i Boxholm, ty bruksägare Burén upplät tomt och bekostade uppförandet av byggnaden. Efter några få år dominerade Åsenius helt inom föreningen, som alltså styrdes av honom, och mot slutet av 1890-talet flyttade föreningen till Grebo, där Åsenius byggt en fastighet. Den 1 september 1899 anmäldes föreningen officiellt som upplöst.

Flera av ringmedlemmarna i Flemminge anslöt sig emellertid till Ringen i Boxholm och fortsatte att handla där, men vägen var lång och man önskade, att Ringen skulle upprätta ett försäljningsställe i Flemminge. Som förut nämnts blev det avslag, varför man i Flemminge funderade på att bilda en egen förening. År 1907 bildades först en byggnadsförening *Framåt* och därefter *kooperativa handelsföreningen Solid*, som genast sökte anslutning till Kooperativa förbundet. Den första provisoriska butiken kunde öppnas i byggnadsföreningens hus 1907, närmare bestämt den 26 november, och den 7 mars följande år kunde de egentliga butikslokalerna öppnas.

Affärsverksamheten sköttes i huvudsak av styrelsen, medan den

Fastigheten i Flemminge före och efter anslutningen till »Ringens»

omedelbara uppsikten över affären anförtröddes första biträdet, som ända fram till år 1924 utgjordes av kvinnor, vilka i allmänhet skötte sina sysslor mycket bra. Sistnämnda år anställdes en manlig föreståndare, G. Brodén, men resultatet blev inte uppmuntrande. År 1927 anställdes E. W. Bergman som föreståndare, och denne ställde åter verksamheten tillrätta samt stannade kvar i tjänst, tills anslutningen till Ringen ägde rum.

Under de första åren hade föreningen stora svårigheter med kredithandeln, men sedan dessa oarter avskaffades 1914, blev ställningen bättre och föreningen har under hela sin verksamhetstid uträttat ett synnerligen gott arbete. Då sammanslagningen med Ringen ägde rum, kunde Solid tillföra det gemensamma företaget icke mindre än 47.000 kronor. Den samlade omsättningen uppgår till 2.8 miljoner kronor och nettoöverskottet till 157.738 kronor.

Boxholm

Under åren 1906—1909 fanns det i Boxholm utom Ringen ännu en kooperativ förening, nämligen *Föreningen Arbetarnas Matvaruaffär*. Föreningen bildades den 29 september 1906 och dess ändamål var att anskaffa kött och tillverka charkuterivaror, varför det inte var fråga om någon konkurrens med Ringen. Till föreståndare antogs handlanden O. Karlsson, som samtidigt var styrelsemedlem, och verksamheten bedrevs dels i ett litet slakteri och dels i ett stånd i saluhallen.

Svårigheterna inställde sig nästan genast. Föreningen hade ont om pengar, varför styrelsen i eget namn måste låna medel, då de kooperativa föreningarna inte fick låna pengar, och dessutom hade man svårigheter med föreståndaren, som efter en tid avgick

Föreningens personal 1945

ur föreningen, »då han möjligen kommer att uppträda som konkurrent till föreningen». Under 1907 öppnades en liten butik i Flemminge.

Föreningen hade inte endast svårigheter ifråga om kapitalanskaffningen. Föreståndarefrågan var mycket svårlöst, och fram till 1909 hade föreningen inte mindre än tre föreståndare, av vilka den siste var så illa tåld av personalen, att denna hotade avgå.

Då möjligheterna att hålla verksamheten uppe var mycket små, beslutade föreningen i början av 1909 att överlåta den till P. J. Pettersson, och föreningen begärde sig därefter i konkurs.

Kooperativa Kvinnogillet bildades den 13 november 1928 av sju kooperativt intresserade husmödrar, nämligen Frida Hill, Hanna Kling, Erika Knutsson, Frida Carlsson, Ruth Karlsson, Milda Andersson och Magda Andersson. I styrelsen valdes fruarna Frida Hill, Hanna Kling och Milda Andersson. Under de närmast följande åren var fru Hill den drivande kraften inom gillet.

Under de gångna åren har verksamheten i huvudsak bedrivits i form av upplysnings- och studiearbete genom föreläsningar, diskussioner och kurser av sådant slag, som lämpat sig för medlemmarnas speciella intressen, såsom sjukvård, barnavård, vävning och liknande. Gillet har också i samarbete med föreningen ordnat husmodersaftnar och husmodersgymnastik, och vidare har medlemmarna roat sig med sång, musik, amatörteater och liknande, vilket utgjort ett nödvändigt inslag i arbetet. Gruppresor har ordnats till Motala, Norrköping, Örebro och andra ställen, där kooperativa anläggningar studerats.

Gillet har också deltagit i krigsårens allmänna sociala arbete genom att hålla ett fadderbarn samt ordna insamlingar till förmån för skilda behövande grupper.

Den nuvarande styrelsen består av Frida Carlsson, Greta An-

Fastigheten i Strålsnäs

dersson, Astrid Karlsson och Hillevi Mörk. Som revisorer fungera Maja Johansson och Signe Adolfsson.

Med anledning av föreningens jubileum gör gillet styrelse följande uttalande angående gillet framtida verksamhet:

»Om man till sist skall framföra några önskemål för det framtida arbetet skulle dessa kanske bestå i en önskan, att kvinnorna tog större del i det praktiska kooperativa arbetet. Vi hoppas att dessa önskningar skall gå i uppfyllelse. Gillesrörelsen bör jämna vägen för husmödrarnas aktiva insatser inom Kooperationen. Studiearbetet gör dem till kunniga kooperatörer, samvaron i gillet gör dem till goda kamrater och ger dem vana att komma tillrätta med föreningslivets olika företeelser. Med alla dessa olika medel skall vi få fram en medlemskår, som kan göra den kooperativa rörelsen än starkare.»

Strålsnäs

Strålsnäs konsumtionsförening bildades den 28 juni 1918, varvid man antog då gällande mönsterstadgar samt anslöt sig till Kooperativa förbundet. Början var lovande, ty man hade ett efter förhållandena stort insatskapital, men man hade oturen att få mindre dugliga föreståndare, varför det inte dröjde länge, förrän den ekonomiska ställningen försvagades. Till detta bidrog också, att man redan från början tillämpade kredithandel med åtföljande svårigheter att få in de utestående fordringarna. Omsättningen var också ganska liten, vilket naturligtvis fördrade verksamheten i hög grad. Redan 1922 kunde man fastställa, att omkring 40 procent av insatskapitalet var förbrukat, och två år senare nedskrevs detta kapital med 50 procent. Under det förstnämnda året, alltså 1922, upptogs tanken på sammanslagning med Ringen, men som vi tidigare sett kom det att dröja ännu tio år, innan tanken kunde förverkligas. Under tiden sökte styrelsen och de intresserade medlemmarna driva föreningen framåt så gott det nu gick, men då sammanslagningen dröjde och svårigheterna ökade, beslutade man undersöka möjligheterna av anslutning till Svenska Hushållsföreningen för att på detta sätt få föreningen på stadigare fötter. Detta beslut torde emellertid i någon mån ha påskyndat utredningen om sammanslagningen, ty kort därefter utjämnades de stridiga intressena, och 1932 skedde sammanslagningen. Föreningens samlade omsättning uppgår till 715.685 kronor.

Bilagor

Styrelsemedlemmar 1886—1895

Följande personer ha deltagit i styrelsens arbete under tiden 1886—1895.

Allgren, K.	Johansson, J.
Andersson, A. J.	Knutsson, N.
Blixt, J. M.	Lundström, C.
Blomberg, J.	Lundström, J. A.
Boman, J. A.	Moberg, A.
Bäckström, F. O.	Moberg, H.
Carlsson, C.	Moberg, J.
Carlsson, J. A.	Moberg, O.
Eklöf, L. P.	Nordström, A.
Forsberg, A.	Nyström, C.
Fredriksson, N.	Palm, L.
Gräll, A.	Pettersson, C. J.
Gustafsson, C. J.	Pettersson, C. A.
Herrman, K. A.	Stensholm, —
Jakobsson, J.	Strömberg, C.
Janson, C.	Stjernlöf, A.
Jansson, C. R.	Tångring, O.
Johansson, A. M.	Viding, J.

Innan styrelsen valdes, uppsattes dubbla antalet kandidater på ett föregående möte. Ibland valdes hela styrelsen på en gång, ibland endast hälften. Emellertid anges i protokollet ej vilka som avgick, och antalet valda styrelsemedlemmar varierar även vid olika val, varför mandattiden för de olika styrelsemedlemmarna inte medtagits.

Styrelsemedlemmar 1895—1945

Andersson, A. J.	1895—1902	Jonsson, A.	1902—1903
Andersson, O. F.	1920—1930	Jonsson, J.	1901—1910
Birath, E.	1924—1927	Kindgren, K. A.	1896—1897
Birath, J. F.	1916—1928	Kindström, C. H.	1903—1940
Blomkvist, O.	1908—1910	Lager	1896
Boman, G. N.	1924—1935	Larsson, A. A.	1896
Bäckström, F. O.	1896—1900	Lindgren, E.	1936—1945
Ek, J. A.	1895	Lindgren, P.	1905—1931
Ekedahl, C. R.	1898—1905	Lindqvist, J.	1941—1945
	1908	Lundström, J. A.	1895—1917
Ekström, K. E.	1928—1937	Moberg, H.	1896—1897
Eriksson, F. O.	1910—1919	Molin, G.	1906—1920
Forsman, F. O.	1912—1923	Mård, C. G.	1907
Fredriksson, N.	1900—1908	Nordkvist, Alfr	1896
Gustafsson, G. O.	1896—1902	Nordström, C. A.	1895—1922
Gustavsson, V. E.	1931—1934	Persson, K.	1896—1901
Hammar, N.	1938—1940	Rosenlöf, K. H.	1898—1904
Herrman, E.	1911—1916	Rosenlöf, V.	1939—1945
Herrman, C. H.	1902,	Sjögren, Th.	1911—1914
	1906—1908	Thuresson, B.	1941—1945
Hersman, C. J.	1895—1901	Ullström, H.	1940—1945
	1903—1904	Wallin, G.	1904—1907
Hill, J. A.	1921—1931	Warg, B.	1915
Hjertkvist, K.	1923	Wass, R. E.	1932—1938
Jansson, C.	1896	Örtlund, G.	1935—1939
Johansson, S.	1930—1931		

Revisorer 1896—1945

Andersson, O. F.	1914	Lager, G.	1897
Anell, K. L.	1898—1900	Lindahl, J.	1935—1945
Axner, C.	1903—1906	Lundberg, K. M.	1896
	1908	Lundkvist, K. A.	1896—1900
Blid, E.	1941—1945	Mellqvist, J. P.	1912—1913
Blomkvist, O. Th.	1912—1934	Molander, K. A.	1910—1911
Ekedahl, C. R.	1906	Ohlsson, J.	1905
Eklöf, K. G.	1920—1939	Pettersson, I.	1908—1909
Eklöf, L. P.	1910—1926	Pettersson, K. O.	1898
Eriksson, C. A.	1896—1897	Rahmberg, Th.	1927—1931
Fredriksson, S.	1938—1945	Sjöstrand, G.	1897
Idborg, H.	1934—1937	Stenström, A.	1903
Isaksson, R.	1910—1911	Schwartz	1901
Jansson, C. R.	1909	Söderström	1902, 1904
Johansson, H.	1932—1933		1916—1918
Kindgren, A.	1896	Söderström, J. A.	1940
Kindström, C. H.	1899—1902	Wallendorff, E.	1903—1906
Knutsson, A.	1901	Asenius, S. B.	1902

Föreningen har tillhört förbundets revisionsavdelning sedan år 1920.

I styrelsen har 49 personer varit valda, och som revisorer 35 personer. Sex av styrelsen har även varit revisorer.

Den längsta tjänstetiden har C. H. Kindström. Han har deltagit i arbetet oavbrutet från 1899 till 1940, således i 42 år. De fyra första åren tjänstgjorde han som revisor. Därefter kommer C. A. Nordström med 28 tjänsteår, hela tiden i styrelsen. P. Lindgren har tjänstgjort i styrelsen i 26 år.

Föreningens mångåriga revisor O. Th. Blomkvist tjänstgjorde 23 år som revisor, men hade tidigare tre år varit styrelsemedlem. Han har således 26 tjänsteår. J. A. Lundström var styrelsemedlem

i 22 år, så gott som hela tiden som styrelsens sekreterare, vilken befattning han skötte med osedvanlig noggrannhet. Det är ett nöje att läsa hans klara och tydliga protokoll. Bland revisorerna märkes också K. G. Eklöf och P. L. Eklöf med respektive 20 och 16 års tjänstgöring. Vidare bör nämnas G. Molin med 15 år i styrelsen, J. F. Birath med 13 år, G. N. Boman med 12 år, O. F. Andersson med 11 år och slutligen F. O. Eriksson med 10 år.

Föreningens utveckling 1896—1945

År	Medl. antal	E g e t k a p i t a l			Omsättning kr.	Nettoöverskott kr.	Fastigh. värde kr.
		Insatskapital kr.	Fonder kr.	Summa eget kapital kr.			
1896	47	700	—	700	15.426	921	2.826
1897	156	2.621	—	2.621	34.666	2.976	2.792
1898	240	5.989	—	5.989	79.321	4.694	3.942
1899	270	8.398	—	8.398	85.733	7.005	3.842
1900	276	9.222	—	9.222	91.480	6.102	3.728
1901	268	12.101	—	12.101	87.332	5.948	3.659
1902	247	12.673	—	12.673	78.950	5.735	3.201
1903	259	13.993	—	13.993	78.300	5.001	3.084
1904	248	14.760	—	14.760	84.575	4.658	3.001
1905	253	17.578	—	17.578	97.600	4.482	7.625
1906	237	17.841	—	17.841	93.898	6.026	7.464
1907	223	16.222	—	16.222	93.173	4.636	7.311
1908	176	14.369	—	14.369	79.957	—	33.450
1909	167	15.819	—	15.819	74.579	3.419	33.636
1910	238	20.816	—	20.816	89.171	3.166	33.136
1911	238	23.535	—	22.535	79.806	2.830	33.000
1912	237	21.222	—	21.222	77.800	2.621	32.670
1913	228	20.648	—	20.648	77.677	2.529	32.370
1914	347	23.299	815	23.299	83.458	3.026	32.000
1915	375	23.935	2.356	26.291	197.301	5.327	31.623
1916	394	27.364	7.946	35.311	286.736	8.168	29.361
1917	413	33.067	9.757	42.824	394.877	17.559	30.061

1918	444	36.982	13.217	50.199	435.000	17.251	29.460
1919	453	41.305	16.142	57.448	584.458	22.311	27.987
1920	475	48.483	20.149	68.632	692.436	16.940	26.587
1921	473	50.272	22.048	72.320	555.641	20.254	26.056
1922	477	52.554	26.093	78.648	485.322	18.823	27.443
1923	489	53.633	29.891	83.524	485.540	16.508	26.356
1924	497	55.977	36.303	92.280	524.770	29.634	25.829
1925	509	57.559	38.653	96.212	536.878	30.256	25.312
1926	554	59.847	54.736	114.583	518.201	26.243	24.806
1927	595	62.516	64.045	126.561	532.683	22.949	24.310
1928	648	67.717	72.648	140.366	555.078	29.693	23.824
1929	683	71.165	82.005	153.170	542.199	29.595	23.347
1930	718	73.605	87.059	160.664	485.028	28.324	22.880
1931	843	77.981	93.403	171.384	498.501	26.204	25.972
1932	873	83.119	100.455	183.574	487.460	25.076	54.651
1933	951	84.510	104.926	189.437	460.090	17.607	72.560
1934	954	86.873	109.977	196.850	470.225	19.634	72.009
1935	985	91.395	115.462	206.857	521.370	22.957	70.569
1936	986	93.488	120.415	213.903	548.352	24.076	83.439
1937	1030	96.010	125.724	221.734	580.912	24.660	83.816
1938	1021	99.439	132.422	231.860	584.134	24.915	90.013
1939	1031	98.161	140.425	238.586	665.438	24.523	88.200
1940	1107	101.860	147.925	249.785	773.743	28.746	86.000
1941	1254	122.949	186.601	309.550	953.184	36.789	89.200
1942	1308	125.312	196.766	322.078	1.001.821	37.722	85.000
1943	1317	127.528	206.468	333.996	1.106.310	41.613	102.500
1944	1368	132.542	221.615	354.157	1.247.327	46.208	121.620
1945	1402	138.214	236.138	374.352	1.332.145	49.949	186.600
					20.526.062	866.289	

Innehåll

INLEDNING	3
Boxholms Handelsförenings Aktiebolag	6
Sällskapet Arbetareringen i Boxholm	8
Föreningen Arbetarnas Ring 1887—1895	16
KONSUMTIONSFÖRENINGEN ARBETARNAS RING 1895—1945	21
Verksamheten till 1914	21
Föreningens ekonomi	24
Ställningen till kooperationen	29
Vägen framåt	32
Föreningens ekonomiska utveckling	39
ÖVRIGA FÖRENINGAR	42
Flemminge	42
Boxholm	44
Strålsnäs	48
BILAGOR	49
Styrelsemedlemmar 1886—1895	50
Styrelsemedlemmar 1895—1945	51
Revisorer 1896—1945	52
Föreningens utveckling 1896—1945	54